

Eljön az órája és meg kell születnie annak, amitől megtermékenyül. Ha meddő-marad végig, akkor én csalódtam s nem található benne az, amit én látni véltem.

Most jó Plató studiumával. Sajnos, a filozófiában teljesen iskolázatlan elme vagyok. S Plátónak épen ezt a munkáját egyáltalán nem is olvastam. A többi jóformán ismételve mind. Ez se rossz, már mint az, hogy magamra adta magát. A költészetben a drámaírás, a tudományban a filozófia a legfelségesebb. Eszembe jut, hogy Sexpir drámáit Baconnak tulajdonították. Nem tudom, nem fogja e maga is még drámaíráson végezni. Természetesen úgy gondolom, hogy maga sem tehet róla, ha úgy lesz. De akármint lesz, engemet munkássága mindig fog érdekelni. Sajnálom, hogy magam nem vagyok illetékes arra, hogy értekezésével foglalkozzam, de gondom lesz rá, hogy arra való komoly ember kezébe adjam. Nem most mindjárt, mert ilyenkor az emberek nincsenek a kezem ügyében. De nem fogok róla megfeledkezni. Ezzel be is zárom soraimat. Igen sajnáltam, hogy nem voltam itt a szerkesztőségben, mikor kerestt. A névjegyét megtaláltam asztalomon. Levelének ellenben nagyon megörültem, ami tán meg is látszik egy kissé ezeken a sorokon. Isten magával. Szeretettel

Rákosi Jenő.

Boritékon: Ngs. Zivuska Jenő áll. középiskolai tanár urnak Besztercebánya.

Rákosi Jenő «felfedezettjeinek» egyike volt Zivuska Jenő (1876—1926), a fiatalon elhunyt újromantikus drámaíró. Vidéki tanár, filozófiával és költészetrel foglalkozott. Később a debreceni egyetemen a filozófia magántanára. Írt költeményeket is (*Versek*, 1898), doktori értekezése *Pyrker László életrajza*. Sikereket a drámaírás terén ért el: annak az újromantikus iránynak volt utolsó képviselője, amelyet Rákosi Jenő honosított meg nálunk. Három drámát írt: *Az ítélet* (1899), *A vak Lorenzo* (1918) és *A tartozás* (1925.) Az elsőt átdolgozva *A becsületbíró* címmel az Akadémia Teleki-jutalmával koszorúzta és a Nemzeti Színház elő is adta. Érdekes, nem mindennapi, tipikusan magyar tragikumú torzótehetség volt. Érdemes lenne vele részletesebben foglalkozni. A levelet Zivuska Andornak, az író fiának, szivességéből közlöm.

KOZOCSA SÁNDOR.

RÉGI MAGYAR HORATIUS-FORDÍTÓK.

A XVIII. század végén nálunk is föllendült Horatius-kultusznak az első deákosok kezdesétől Édes Gergely és Virág Benedek gyűjteményéig is (1819, ill. 1824) sok derék művelője volt. A fordítóknak hosszú névsorával találkozunk Csippak Lajos összefoglaló dolgozatában (Kolozsvár, 1912.), majd legújabban Janovszky Antalnak sokszor a Csippak nyomain járó doktori értekezésében (1938). Azonban mindketten csak a nyomtatásban megjelent fordítások és átdolgozások szerzőiről adnak számot, még azokról is nagyon hiányosan. Nem emlékeznek — de a kutatás általában nem adott soha számot — DUGONICS ANDRÁSRÓL (Prónai Dugonics-életrajza sem említi), aki már 1774-ben, a *Trója veszedelmének* függelékében¹, a magyar időmértéknek nagyon gyöngé próbálgatásával Horatius két «Saffikumját»

¹ *Külömbféle versek* § III. és IV., 274. l.

nyomatta ki. Ez a kettő Horatiusnak magyarra legtöbbször fordított ódája, az *Integer vitae...* (L. I. 22.) és a *Rectius vives...* (L. II. 10.) Az előbbi így kezdődik:

Jámbor 's fedhetlen életü embernek
Noha tegzében nyilak nem hevernek
Még sincs dárdára maga oltalmára
Szüksége ennek.

A másik kezdetleges átültetésnek ez az első strófája:

Tsak azok élnek észszel e' világon,
Kik sem fetrengnek mindenkor a' hágon
Sem a' tengernek közepén nem mennek
A' tsónak' ágon.¹

Látható, hogy Dugonics — még inkább, mint az első deákosok — pusztán a füle után indul, sőt a sorokat inkább csak szótag szerint próbálja eltalálni; az első, második és negyedik sort rímeltetve érdekesképen leoninusokkal, helyesebben versus caudatusszal kísérletezik. Az igazi mértékes verseléség nem jut el; de így is az első Horatius-fordítónk, aki az eredeti versmértéket legalább megközelítve törekszik a tiburii költőt tolmácsolni, s akinek fordításai nyomtatásban is megjelentek. — Rímes fordításoknak sok kísérlete jelenik meg első újságjainkban. Egy névtelen a *Carm. L. I. 1.-et* adja (M. Kurir 1788. 482.), AJTAY JÓZSEF enyedi diák a *C. L. II. 10.-ét* (M. Múzsza 1797. 222.) *Víg emlékezet József napján* címmel LATZKA FERENC Karcagról «Horacz' 3-ik könyvének 21. énekéből» küld fordítást (M. Kurir 1800. 343.), s «Horátz' első könyvének harmadik Éneke» jelenik meg a nyíresi FILEP JÁNOSTÓL (u. ott 1800. 410.) — A nem emlegetett Horatius-fordítók közé tartozik a két pozsonyi volt kispap — Kisfaludy Sándor ifjúkori barátai — DÖME KÁROLY² és PÉTERI TAKÁTS JÓZSEF is; Horatiusnak egyik szatiráját fordította le, Kazinczy «Lúdhattyú»-ja, LÁTZAI (SZABÓ) JÓZSEF lepsényi ref. prédikátor, a későbbi sárospataki tanár. S leginkább közéjük tartozik VÖRÖSMARTY MIHÁLY, akinek ifjúkori költeményei között több Horatius-fordítása maradt ránk. A későbbiek közül megfeledeztek SÁROSY GYULÁRÓL: szintén ifjúkori kísérletei között találhatunk néhány óda-fordítást; ez a névsor bizonyára még sok névvel gyarapítható.

Horatiusnak sok fordítása azonban kéziratban maradt. Gazdag lelhelyük a szótáríró Kresznerics Ferencnek egy kéziratot kötete (*Horatius' Magyarázója, egybe kezdette szedni Kresznerics Ferenc Királyi Oktató,* amelyet a M. Tud. Akadémia kéziratára őriz. (M. Irod. Régi és Újabb Írók, 2. r. 5. sz.). Érdekes és hasznosnak ígérkező kísérlet volt: Kresznerics Horatius költeményeinek rendjében együvé akarta jegyezni minden egyes óda, szatira és episztoला magyar átültetését. (Föltűnő, hogy epodost egyet sem írt le.) Csak a kezdetnél maradt — jól mondja a címlap: egybe kezdette

¹ A fordító megnevezése nélkül megvan e versek másolata Mészáros Ignác *Tsallóközi ódáiban* is (Nemz. Múzeum 208. II. Quart. Hung.)

² Döme Károlynak több Horatius-fordítása jelent meg Metastasio-fordításainak függelékében (1815); de valószínűleg ő rejtőzik a *Tavaszi virágok* (1805) D** jelzése mögött is.

szedni — de így is 132 óda-fordítást másolt kötetébe s 30-at a többi műfajéból; közöttük olyanokat is, amelyek itt bukkannak először élénk. Az alább majd külön említendő neveken kívül Baróti Szabó Dávid, Rájnisi József, Révai Miklós, Fabchich József, Ráday Gedeon, Virág Benedek, Édes Gergely, Döme Károly, Látzai Szabó József, Péteri Takáts József, Földi János, Kazinczy Ferenc és Verseghy Ferenc szerepelnek fordításaikkal.

Ötven esztendő olvasmányi emlékeiből, kilenc kötetnyi *Analectáiból* (Szinnyei VII. 278.) másolta ki Kresznerics egy MELCZER KÁROLY nevű exjezsuitának¹ elég korai, 1775-ből való fordítását, az I. könyv 23. ódáját:

Klőe kérész engem, mint tegnapi gyenge vad-állat
 melly félénk annyát kietlen barlangokon üzván
 a' szelek és erdők ártatlan kocka-vetésin
 Balgatag el-némul; mert vagy Kikeletkor öröm-szint
 Nemző fák levelin Zefirus puha teste röpüllött,
 vagy csörög a' zöld gyík futván a' tüske-bokorba,
 Meg-rendül, mind szíve dobog, mind térdre le-roskad.
 Én pedig, ah, kérlek! nem mint Hírkánomi tigris
 vagy Gétuliai vadak hercege, körmös oroszlány
 Üldözlek Téged meg-emészteni. Férfji javára
 Sárga gyümölcs immár vesd-meg függésed anyádtúl.

Melczer a rend feloszlatásakor Győrött Rájnisisnak és Fabchichnak tanártársa, Molnár Jánosnak 1776-ban prefektustársa volt, és bizonyára jól ismerte Baróti Szabó Dávidot is. Valamelyiküknek, leginkább talán Molnár Jánosnak a buzdítása vagy példája ösztönözhetette a szárnypróbálgatásra, de az ódai formákig nem merészkedik, a horatiusi pajkos *Vitas hinnuleo me-t* hexameterekben fordítja. — Már inkább Révai vagy Virág példája készíthette Horatius-fordításra HORVÁT ISTVÁNT, akiről eddig is tudtuk, hogy ifjúkorában verseket írt. Kresznerics a III. k. 22. ódájának fordítását őrizte meg:

Tér mezőt, 's roppant hegyeket megörző
 Szűz! ki a' félénk gyerek ágyas Aszszonyt,
 hogyha háromszor könyörög; haláltól
 Menteni kész vagy

E Majorkámnál bogozó fenyő-fa
 Im' tiéd! eztet sok üdőkig édes
 Kedv között dühhel rőfögő vad ártány
 Vérivel öntsem!

¹ Melczerrel sem Sommervogel, sem Stoeger nem írnak. Paintner feljegyzéseihez ez idő szerint nem lehet hozzáférni. Németh Ambrus szerint (*A győri tudomány-akadémia története*, 46. l.) 1760-ban és 1764-ben, mint ú. n. repetens a jezsuita tanárképző-intézetben volt Győrött, 1760-ban a jeles Hebler Jakab volt a vezető tanára. Acsay szerint pedig (*A győri kath. főgimnázium története*, Győr, 1901. 67. l.) 1765-ben Győrött a parvista osztálynak volt a tanára. A szövegben közölt többi adatot Szinnyeiből vettem. (VIII. 1039. l.) Szerinte Melczer a rend feloszlatása után világi pap lett a győri egyházmegyében: megerősíti ezt Szabady Béla szíves értesítése, hogy 1776 től Koller Ignác prépost rektorsága idejében Molnár Jánossal együtt prefektusa volt a győri nemesi konviktusnak. (*Calend. Dioecesis*. 1776. 96.) 1782-ben már nem szerepel az egyházmegyei kalendáriumban.

Mindezek — eddigi tudomásunk szerint — csak egyes kísérletek. Egész kis fordítás-csokra van azonban a Kresznerics-kéziratban HORVÁTH ELEK JÓZSEFNEK (1784—1835), több dráma írójának illetőleg fordítójának, aki eddig sok alkalmi költeményéről volt ismeretes. Ovidius *Heroidáinak* fordítását sajtókészen hagyta hátra. (Szinnyei, IV. 1250. l.) Újabban nagyobb nevezetességre tett szert, mert egy nemrégiben napvilágra került Bánk bán-drámát is, sok valószínűséggel, neki tulajdonítanak.¹ Azt nem tudtuk, hogy Horatiust is fordította; Kresznerics 15 óda-fordítását másolta gyűjteményébe, közülük az I. 22-ét és a II. 16-ét évszám nélkül, a többit 1812-ből keelve. Kresznerics 1806—1812. Szombathelyt teológiai tanár volt, ott ismerkedhetett meg Horváth Elekkel, aki ugyanott teológiát végzett és azután is, hogy a papi pályát elhagyta, gyakran fordult meg szülővárosában.² Kresznerics 1812-ben Ságra ment plébánosnak; talán búcsúzóul kérte el és kapta Horváthtól Horatius-fordításait, melyek közül egyet (L. III. C. 7. *Quid fles Astarie...*) közlünk:

Mit sírsz Astarie? ám mihelyest tavasz
Leszsz, a' lengedező gyenge szelek haza
Hozzák hív szeretődöt,
Gygest Thynai sok jeles

Portékákkal. Az ő útja az Északi
Széltől tartata-fől, 's a' hideg Oricum
Táján számtalan éjjelt
Tölt álomtalanul, 's sirat.

De öt a' szerető Chloe' titoknoka
Kisértgetni ezer móddal igyekszik, azt
Mondván; Aszszonya érte
Él, hal 's a' te tüzeddel ég.

És el mondja, miképp csalfa szabásival
Proctust el-hiteté a' gonosz Aszszony, és
A' szüz Bellerophonnak
Hajh! mint szegte nyakát! — 'S alig

Hogy még Péleus is meg nem öletteték,
Hogy szót nem fogadott Hyppolites' buja
Vágyának. De regét is
Mond, mely a' bujaságra kész.

Héjában! siketebb Icarus Öblinél
Ártatlan veszi ő mind ezeket. De, Te,
A szomszéd Enipéusz
Hogy még meg ne szeresd, vigyázz!

Bátor senki sem ér föl vele a' lovak
Kormányzásaiiban Márs mezején, se mint
Ő, olly frissen el úszni nem
Tud már Toska folyóban is.

¹ Kőmíves Kolos, *Bánk bán. Háromfelvonásos tragédia a XIX. század elejéről*. Szombathely, 1929. — Gálos Rezső, *Egy ismeretlen Bánk bán-dráma*. Bp. Szemle, 623. k. 44. l.

² Hor. *Carm.* I. I. 13., 19., 22., 29., 33., 36. — L. II. 1—5., 15., 16. — L. III. 7. és 26.

³ Kőmíves szerint (id. m.) munkái 1825-ig Szombathelyt jelentek meg.

Ejjel zárd be hamar házodat, és ki ne
Nézz onnénd, mikoron sipol előttd ő
'S bár Téged ha keménynek
Mond is, légy Te kemény, 's ne hidj.

A kötetnek egy még nagyobb csoportját alkotják magának KRESZNERICS-nek fordításai. Költői tevékenységéről eddig keveset tudtunk: ¹ gyűjteményébe 25 óda-fordítását másolta be² és egy töredéket. (L. IV. 11.) Négy közülük (L. I. 16., 22., II. 10. és 16.) 1799-ből való, a legkésőbbiek (L. II. 20. és III. 27.) 1810-ből, sőt az említett töredék 1811. december 29-éről; a legtöbbnek azonban 1803 a kelte. — A koraiakból a magyarra legtöbbször fordított Licinius-óda (*Rectius vives, Licini. . .*) áttüzetését közöljük:

Boldogúl él az, Licini, ki folyvást
Vakton a' Tenger' közepén nem uszka
Ójja a' szélvész, nagyon a' csalóka
Partra sem ügyel.

A' kinél helyt áll az arany közép-szer,
Nem botlik: nem lép sem avúlt szobákba,
Sem szemet szűrő Palotát nem épít
Józanon élvén.

A' magas fákat le-teríti a' szél,
Gyakran a' menykő le-csap a' hegyekre,
Felleget tornyok nehezebb tehertől
Széltire dülnek.

Bízik és jót vár bal esetben a' Bölcs,
Fél, ha pillantott neki a' szerencse,
El-jön a' Tél is, Tavasz a' reménye:
Bizton örülhetsz.

Bátor el-tűnt is, ki-derül napod még,
Néha meg-pendül az Apolló lantja,
Nem szokott mindig ki-feszülve lenni
Húzómos újja.

A' veszély-közben neki vesd erődöt.
Kedvező sorsnál okosan cselekszel,
Hogy ha jó széllel teli telt vitorlád'
Őszve-szorítod.

E fordítások nem versenyezhetnek Virág vagy Verseggy átdolgozásaival: Kresznerics tudós volt, nem vérbeli költő. De ha Melcer és Horvát István egy-egy áttüzetésének megismerésével csak teljesebbé tettük a fordítók névsorát, Horváth Elek József és Kresznerics a Horatius-kultusz ápolóinak csoportjába tartoznak: nevüket nem mellőzhetjük Horatius hatásának magyar történetében.

KELEMEN GÉZA

¹ Egy költeménye (*Eggy Nemes Jérczéhez*) tévedésből Verseggy költeményei közé került. Egy másikat dalgűjteményébe (M. T. Akad. Népköltészet IX.) maga vett föl.

² L. I. 2., 10., 12., 16., 20., 22., 24., 30., 32., 38. — L. II. 2., 4., 6., 8., 10., 16. — L. III. 8., 11., 14., 18., 20., 22., 27. — L. IV. 2., 6., 11.